

23. Полієнко Г. Монастирі як осередки благодійності православної церкви у Чернігівській єпархії (друга половина XIX – XX ст.) // Сіверянський літопис. – 2007. – №3. – С. 17–23.

24. По поводу мысли учреждения в г.Чернигове комитета призрения нищих // Черниговские губернские ведомости – 1895. – №339. – С. 1.

25. Предметы ведомства городского управления и состояния Чернигова в 1785 – 1810 г. // Киевская старина. – 1899. – Т. 65. – №6. – С. 391–392.

26. Руденок В. Наш губернский хутор (Чернигов в XIX ст.). – Чернигов, 2002. – 48 с.

27. Тридцатилетие деятельности Черниговского городского общественного управления 1870–1901 г. С очерком г.Чернигова. – Чернигов, 1901. – 334 с.

28. Чернигову 1300 лет: Сб. документов и материалов / Сост. С.М.Мельник. – К.: Наукова думка, 1990. – 368 с.

29. Черниговский сиротский дом // Земский сборник Черниговской губернии. – 1885. – №11–12. – С. 91–111.

Н.М.Дмитренко

До питання керівництва Укрголовнаукою місцевими музеями (20-ті роки XX ст.)

На сучасному етапі розвитку українського суспільства помітно зростає інтерес до національної історико-культурної спадщини, яка значною мірою зосереджена в музейних закладах. Відтак дослідження досвіду та доробку музеїв у галузі історичного краєзнавства набуває особливого значення. Виключно важливу роль музейні заклади відіграли під час революційної перебудови суспільства на початку XX ст., коли вони стали справжніми науковими осередками. Революційні події змусили значну частину вчених залишити великі міста й оселитися в провінції, куди вони принесли кращі наукові традиції, своє світобачення, духовні цінності. Саме тут діячі науки і культури, музеєзнавці втілювали в життя свої ідеї, наукові проекти. Однак наукова діяльність місцевих музеїв Північного Лівобережжя тієї доби, як і України в цілому, досі не здобула належного висвітлення у науковій літературі, що зумовлює актуальність досліджуваного питання.

Однією з перших праць, що була своєрідним підсумком роботи Управління науковими установами НКО УСРР (Укрголовнаука) в справі впорядкування музейної мережі та керівництва науково-дослідною роботою музейних закладів, було видання збірника "Український музей", який у той час за своїм значенням набув статусу загальнонаціонального наукового музейного органу [1]. Науково-дослідна робота музеїв знахо-

дила відображення на сторінках журналів "Краєзнавство" (1924–1930), "Червоний шлях" (1922–1933), "Советский музей" (1931–1940). Питання науково-дослідної та культурно-просвітницької роботи музеїв розглядаються в працях Мезенцевої Г.Г. [2]. Але політичні обставини того часу не завжди давали авторіві об'єктивно розглянути питання керівництва Укрнаукою науково-просвітницькою роботою музейних закладів. Значне місце приділено зусиллям Укрнауки в справі впорядкування музейної мережі та налагодження плановості наукових досліджень у праці Маньковської Р.В. [3] Проте вона побіжно торкається питань наукового доробку деяких з місцевих музеїв. Проблеми розвитку історичного краєзнавства на Північному Лівобережжі в досліджуваний період розглядають у своїх працях Омельченко Ю.А., Заремба С.З., Коваленко О.Б., Ткаченко В.В., Верменич Я.В. [4].

Досліджуючи це питання, вперше робиться спроба визначити роль Укрголовнауки в розгортанні ґрунтовних досліджень у галузі археології, етнографії, мистецтвознавства, з'ясувати внесок місцевих музеїв Північного Лівобережжя у розвиток історичного краєзнавства та справу поширення наукових знань з історії рідного краю.

Якісно новий етап у роботі музеїв України починається з 1925 року. З метою поліпшення керівництва культурним будівництвом 1 квітня 1925 року постановою ВЦВКу і РНК УСРР було реорганізовано Народний Комісаріат Освіти [5]. Адміністративне керівництво музеями покладалося на Управління науковими установами НКО УСРР (Укрголовнауку). Причиною такого рішення була неможливість до цього скоординувати плани музеїв з охорони пам'яток матеріальної культури і природи, проведення наукових досліджень, коли з 76 музеїв, які працювали на Україні, лише 8 були підпорядковані Укрголовнауці [6]. Всі решта підпорядковувалися Головополітосвіті. Хоча принципової різниці в головних напрямках роботи цих двох категорій музеїв встановити не можливо, такому рішенню передувала довга дискусія.

З ліквідацією Головмузея та організацією Головополітосвіті виникло питання про передачу останній музеїв. На засіданні Колегії Наркомпроса УСРР 18 січня 1922 року була прийнята постанова про передачу музеїв, які мають виключно або переважно наукове значення, у відання наукового комітету Головопрофосвіти [7]. Решта музеїв увійшла у підпорядкування екскурсійно-виставково-музейного підвідділу відділу пропаганди Головополітосвіті і була поділена за 3-ма категоріями:

- публічні, загальноосвітні;
- навчальні, які обслуговуватимуть окремі групи учнівської молоді;

- наукові, головною метою яких є збирання та збереження необхідних для науково-дослідної роботи матеріалів [8].

Поступово науковий комітет Головпрофосвіти поширював свій вплив та участь у роботі більшої кількості музеїв. У 1923 році головою наукового комітету В.І.Веретенниковим на перемовинах з представником відділу пропаганди Головополітосвіти С.Ю.Семковським було досягнуто домовленостей стосовно того, що музеї, які мають особливе значення як об'єкти науково-дослідної роботи, повинні знаходитися у спільному керівництві. Для досягнення цього управління музеєм покладалося на Раду музею, до складу якої неодмінно входив представник наукового комітету Головпрофосвіти як завідувач музеєм. Призначення на посаду завідувача музеєм відбувалося після узгодження кандидатури в профосвіті та політосвіті. Організація наукової роботи в цих музеях покладалася на науковий комітет Головпрофосвіти [9].

Перехід музеїв під адміністративне керівництво Укрголовнауки викликало заперечення з боку Головополітосвіти, очільники якої стверджували, що музей не наукова установа, а освітня, що музеї, керовані Укрголовнаукою, перетворюються на наукові лабораторії, відірвані від широких мас робітників та селян [10]. У той час, як їх треба використовувати для пропагандистської роботи.

Перемогли в цьому спорі вагомі аргументи науковців, які не заперечували, що музей повинен займатися політосвітньою діяльністю, але в першу чергу музей – установа наукова, тому що не може бути музею без ретельного підбору речей матеріальної культури чи природи відповідно до встановленої наукової систематизації. Для виконання цієї роботи потрібні освічені спеціалісти [11].

Рішенням Колегії НКО від 28 вересня 1926 року керівництво музеями остаточно було покладено на Управління науковими установами. Завідування музейною справою очолив Криворотченко [12]. Саме йому доручалося розробити план подальшого її розвитку в Україні. На засіданні наради представників Головнаук Союзних Республік бажаним визнано встановлення спільного у формах організації та сферах компетенції цих установ. Планувалося складання за єдиним зразком реєстрів пам'ятників архітектури; взаємне узгодження законодавства з музейного будівництва та охорони пам'яток; встановлення єдиних методів науково-дослідної та реставраційної роботи [13].

У 1926–1929 роках Укрнаука спрямувала свої зусилля на впорядкування музейної мережі в бік централізації та плановості. Пленум Укрнауки 1926 року обговорював плани роботи музейно-бібліотечної секції. Серед

головних завдань секції були розробка перспективного плану утворення Центрального Музею України; налагодження чіткої системи керування науковою роботою всіх музеїв НКО; справа видавництва наукових праць (у той час за браком коштів 10 тисяч аркушів наукових праць не знаходили виходу до друку) [14]. З метою вирішення цих завдань було запропоновано скликання наради музейних працівників.

25–27 травня 1926 року відбулася перша нарада музейних працівників України. На ній обговорювалося широке коло питань:

- впорядкування музейної мережі;
- класифікація музеїв;
- місце музеїв у системі освітніх установ;
- зміст та методи роботи музеїв;
- подальша організація охоронної справи в державі [15].

Укрголовнаука небезпідставно вважала музейну мережу невпорядкованою з об'єктивних причин. А саме: слабкі міжмузейні зв'язки, відірваність музеїв від керуючих центрів, обмежені матеріальні можливості, особливо провінційних музеїв.

Намітивши головні напрямки розвитку музейної справи в державі, Укрголовнаука наблизилася до їх практичного вирішення. У квітні 1927 року затверджується резолюція Президії Укрнауки "Про музейну справу в УСРР" [16]. Резолюція визначила музеї як наукові установи з широким колом політпросвітніх завдань. Науковими ознаками музею постановили вважати: наявність систематизованих матеріально-культурних чи природничих колекцій та наукові кадри, що займаються вивченням колекцій. Цим документом встановлювалися типи музеїв:

- краєзнавчий музей місцевого типу не вище окружного;
- синтетичні крайові музеї;
- музеї республіканського значення;
- музеї при навчальних закладах.

Загальне наукове керівництво окружними та місцевими музеями покладалося на Укрголовнауку. Резолюція Президії пропонувала негайно скласти типові положення для республіканських, окружних та місцевих музеїв. У 1929 році Всеукраїнський ЦВК та РНК УСРР затвердили "Устав про музеї УСРР", складовою частиною якого був "Типовий устав окружного музею НКО УСРР" [17]. Типовий устав визначав завдання, схему побудови, обсяг діяльності, управління музеями та їх фінансування. В цьому ж році на підставі постанови РНК УСРР "Про спеціальні кошти для наукових та науково-художніх установ УСРР" [18] Укрголовнаука розповсюджує інструкцію щодо збирання вхідної плати в музеях та визначає пільгові

категорії громадян, що відвідують музеї безкоштовно [19]. Плата за вхід до окружних та місцевих музеїв першої категорії складала 15 копійок, до музеїв другої категорії – 5 копійок та 3 копійки до музеїв третьої категорії. Безкоштовно відвідати музей мали право червоноармійці, діти до 10 років, студенти, співробітники центрального апарату НКО, окружних інспектор освіти та музейних установ СРСР, наукові дослідники, члени з'їздів Рад і депутати різних рівнів, учасники з'їздів та конференцій. Облік спецкоштів музеї повинні були вести у пронумерованих та прошнурованих книгах.

Принцип плановості в музейній роботі втілювався при складанні сектором науки НКО експедиційних планів науково-дослідних робіт та виділення коштів під них. Відомі науковці республіканських музеїв залучали до проведення регіональних археологічних, етнографічних досліджень колег з окружних та місцевих музеїв.

Таким чином, у 20-ті роки завдяки керівництву Укрнауки була впорядкована музейна мережа, робота музеїв набула науково-практичного характеру. Пов'язано це було з розгортанням ґрунтовних, усеохоплюючих досліджень в галузі археології, етнографії, мистецтвознавства та становлення української історичної науки як окремої дисципліни. В особі Укрнауки музейники отримали зацікавленого та високопрофесійного керівника. Музеї водночас стають і науково-дослідними центрами, і об'єктами вивчення. Керівництво Укрнаукою в плануванні наукової роботи музеїв спиралося на знання та досвід людей високого фахового рівня

Література

1. Український музей: Збірник I. – К., 1927.
2. Мезенцева Г.Г. Музейне будівництво на Україні за 40 років радянської влади // Наукові записки КДУ. – Т. XVI. – К., 1957; Її ж. Музеєзнавство (на матеріалах музеїв Української РСР). – К.: Вища школа, 1980.
3. Маньковська Р.В. Музейництво в Україні. – К., 2000.
4. Омельченко Ю.А. Музейне будівництво на Україні в 1921–1945 роках // УІЖ. – 1975. – №3; Заремба С.З., Коваленко О.Б. Становлення радянського історичного краєзнавства на Чернігівщині // УІЖ. – 1983. – №4; Ткаченко В.В. Роль музеїв Чернігівщини в історико-краєзнавчому русі 20–30-х років ХХ ст // Скарбниця української культури. Вип. 2. – Чернігів; Верменич Я.В. Асоціація історичного районознавства (краєзнавство на Чернігівщині у 20–30-х рр. ХХ ст.) // Краєзнавство. – 2000. – №1–2.
5. Омельченко Ю.А. Музейне будівництво на Україні в 1921–1945 роках // УІЖ. – 1975. – №3. – С. 122.
6. Культурне будівництво в Українській РСР. 1917–1927: Збірник документів і матеріалів. – К.: Наукова думка, 1979. – С. 415–421, документ №354.
7. Центральний Державний архів вищих органів влади та управління

України (далі – ЦДАВОВУ) ф. 166, оп. 2, спр. 1161, арк. 29–30.

8. Там само, ф. 166, оп. 2, спр. 1161, арк. 33.

9. Там само, ф. 166, оп. 2, спр. 1161, арк. 27–28.

10. Там само, ф. 166, оп. 6, спр. 6093, арк. 7–12.

11. Український музей. Збірник I. – К., 1927. – С. 183.

12. Дубровський В.В. Чергові завдання сучасного музейного будівництва на Україні. – К., 1927. – С. 7.

13. ЦДАВОВУ України, ф. 166, оп. 5, спр. 735, арк. 19.

14. Там само, ф. 166, оп. 5, спр. 733, арк. 105.

15. Там само, ф. 166, оп. 6, спр. 8910, арк. 121–127.

16. Культурне будівництво в Українській РСР. 1917–1927: Збірник документів і матеріалів. – К.: Наукова думка, 1979. – С. 517–520, документ №397.

17. ЦДАВОВУ України, ф. 166, оп. 9, спр. 379, арк. 27–28.

18. ЗУ УСРР. – 1924. – №6. – С. 46.

19. ЦДАВОВУ України, ф. 166, оп. 9, спр. 373, арк. 37.

А.М.Остряк

М.Бережков: штрихи до біографії

Життя та творчість історика Михайла Миколайовича Бережкова (1850–1932) тривалий час привертає увагу дослідників [1]. Утім, творча біографія цієї особистості залишає багато епізодів, повного розуміння яких ще не досягнуто. Пошук відповіді на такі історіографічні виклики змушує звернути увагу автобіографії М.Бережкова, які містять потужний пласт інформації про життя та діяльність вченого. Звернення до его-документів ученого необхідно передусім для того, щоб через його самопрезентацію в автобіографічних текстах віднайти ключі до осмислення перипетій життя М.Бережкова, зрозуміти життєву філософію історика та відчуті його відданість дослідницькій та викладацькій справі.

В архіві М.Бережкова серед численних і різноманітних матеріалів зберігаються автобіографічні нотатки вченого [2]. З-поміж спогадів про дитячі та юнацькі роки, сюжетних оповідань до щоденника, описів своєї малої батьківщини привертає увагу рукописний начерк автобіографії вченого. Рукопис не датований, однак з його змісту достеменно можна стверджувати, що він створений не раніше початку 1905 р. Причини написання цієї автобіографічної замітки не вказані. Втім, виходячи з фактів, відібраних для автобіографії, можна передбачити, що ця записка не була документуванням кар'єри вченого для її продовження, а, швидше за все, являла собою першу спробу М.Бережкова підбити підсумки